

FIKHİN SOSYOLOJİK ANATOMİSİ

-FIKİH SOSYOLOJİSİ II-

Editör

Prof. Dr. Mustafa TEKİN

Eskiyei Yayınları: 114

FIKHİN SOSYOLOJİK ANATOMİSİ
-FIKİH SOSYOLOJİSİ II-

Editör
Prof. Dr. Mustafa TEKİN

Kitaptaki yazıların dil ve içerik açısından sorumluluğu yazarlara aittir.

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŐTİ.
(Sertifika no: 13178)

Mizanpaj ve Kapak
FCR

Baskı ve Cilt
VADİ GRAFİK TASARIM VE REKLAMCILIK LTD. ŐTİ.
İvedik Org. San. 1420. Cad. No: 58/1
Yenimahalle/ANKARA • Tel: 0 312 395 85 71
(Sertifika No: 47479)

1. Baskı: Őubat 2022

ISBN: 978-625-7673-26-6

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŐTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1
Ulus-Altındağ/ANKARA • Tel: (0312) 310 08 60
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

FIKHİN SOSYOLOJİK ANATOMİSİ

-FIKİH SOSYOLOJİSİ II-

Editör

Prof. Dr. Mustafa TEKİN

Yazarlar

Prof. Dr. Celaleddin ÇELİK

Prof. Dr. İhsan TOKER

Prof. Dr. Kadir CANATAN

Prof. Dr. Murat ŞİMŞEK

Prof. Dr. Mustafa TEKİN

Prof. Dr. Vejdi BİLGİN

Doç. Dr. Muhammet ÖZDEMİR

Doç. Dr. Necmeddin GÜNEY

Ankara 2022

YAZARLAR HAKKINDA

Prof. Dr. Celaleddin ÇELİK

Lisans öğrenimini Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde tamamladı. Yüksek Lisans ve Doktorasını Din Sosyolojisi alanında yaptıktan sonra 2001'den bu yana Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Din Sosyolojisi Anabilim Dalı öğretim üyesi olarak çalışmalarına devam etmektedir. Doktorasında çeşitli boyutlarıyla şehir ve din etkileşimini çalışan Çelik, sonraki çalışmalarında kültürel alanla ilgili olarak kent, zaman, dindarlık, dini hayat, değişim, sekülerleşme, modernleşme, kimlik, eşitsizlik, iktisat ahlakı ve teodise ile din bilimlerinde yöntem sorunu gibi konularda makale, kitap veya bildiri şeklinde akademik yazılar yayınladı. Yayımlanmış kitapları arasında Kur'an'da Toplumsal Değişme, Şehirleşme ve Din, İsim Kültürü ve Din, Sosyal Zaman ve Din, Şehir Dindarlığından Kent Dindarlığına ve Şehrin Halleri (2021) yer almaktadır.

Prof. Dr. İhsan TOKER

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde din sosyolojisi öğretim üyesi. Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi mezunu. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde 'Türk Sosyolojisinde Din Teması' adlı yüksek lisans tezinin ardından doktorasını aynı enstitüde 'Bir Yapılaşma İlişkisi Olarak Kadınlar ve Din. Başkent Kadın Platformu Örnek-Olayı' başlıklı teziyle tamamladı. Yayımlanan çalışmaları arasında Türkiye'de İlahiyat fakültelerindeki laiklik anlayışlarına ilişkin olarak yazdığı 'Teolojik Bir İnşa Olarak Laiklik (Eskiyeni, 2009), Hafızlık. Anlam ve Deneyim ile İslam sosyolojisi tartışmaları ile ilgili olarak editörlüğünü yaptığı 'İslam ve Sosyoloji (Eskiyeni, 2012) başlıklı kitaplar bulunmaktadır. Yine Brynjar Lia'nın Müslüman Kardeşlerin Doğuşu ve Ali Rahnama'nın Müslüman Ütopyacı başlıklı kitaplarını Türkçeye kazandırmıştır. Ayrıca Eskiyeni dergisinin editörlüğünü yapmış olup halen Kadın ve Toplum dergisi editörlüğü ile İslami Araştırmalar dergisi din sosyolojisi bölüm editörlüğünü yürütmektedir. Bunların yanında akade-

mik ve sivil yayın organlarında toplumsal cinsiyet ve din, din sosyolojisi, nitel araştırmalar, sekülerleşme, İşlam sosyolojisi, kültürel çalışmalar gibi alanlarda makaleleri yayınlanmıştır. Son olarak Ankara niversitesi ğrencilerine yönelik olarak bir deizm etkinliği projesini yürütmüştür.

Prof. Dr. Kadir CANATAN

Nevşehir-Hacıbektaş doğumlu. Ankara Atatürk Lisesi'nden mezun olduktan sonra yurtdışına ıktı. Rotterdam Sosyal Akademisi'nde Sosyal Hizmetler, Erasmus niversitesi'nde Sosyoloji, Amsterdam zgr niversite'de ise Batılı Olmayan Toplumların Sosyolojisi ve Kültürel Antropolojisi alanında lisans ve yüksek lisans eğitimi yaptı. Eğitim sürecinden sonra bir süre akademik çalışmalara ara veren Canatan çeşitli araştırma kurumlarında araştırmacı ve danışman olarak çalıştı.

1996 yılında Rotterdam Erasmus Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde doktora başladı ve 2001 yılında *“Hollanda'da Türkiye Kökenli Sivil Toplum rgtlerinin Gelişimi ve Liderlik”* adlı tezini savunarak dr. unvanını aldı. Doktora paralel olarak ve doktora sonrasında Utrecht Devlet niversitesi ve bazı araştırma kurumlarında görev aldı. 2005 yılında Türkiye'ye kesin dönüş yaptı ve Balıkesir Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde retim yesi olarak görev aldı. 2013 yılında İstanbul Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde geçen Canatan buradan emekli oldu. şu an İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümünde görev yapmaktadır.

Yayınlanmış çeşitli telif eserleri, tercüme kitapları ve makaleleri bulunan Canatan azınlıklar, okkltrllk, entegrasyon, g gibi konular başta olmak üzere sosyoloji alanında pek çok çalışması bulunmaktadır. Son yıllarda yaptığı çalışmalarından bazı örnekler şunlardır: “Aile Sosyolojisi” (ed.), “Beden Sosyolojisi” (ed.), “Mukaddime: Klasik Sosyal Bilimler Sözlüğü”, “Avrupa'da okkltrllk, Entegrasyon ve İşlam”, “İbn Haldun Perspektifinden Bilgi Sosyolojisi”, “Avrupa'da Ulusal Azınlıklar: Hollanda-Friesland rneği”, “İşlam Siyaset Düşüncesi ve Siyasetname Geleneği”, “İnsan Fenomeni”, “Beyan Sosyolojisi” ve “Beyan ve Beden”, “Kendi Gzlerimizle Görmek”, “G Sosyolojisi”, “Gençlerin Modern İzmlele İmtihanı”, “Tanrı şehri” vs.

Prof. Dr. Murat ŞİMŞEK

Samsun'da doğdu. Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ni bitirdi (1999). Yüksek Lisansını (2002) ve doktorasını (2008) aynı üniversitede tamamladı. Çanakkale 18 Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde çalıştı (2011-2013). 2015'te doçent oldu. Konya NEÜ İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku anabilim dalında görev yaptı (2013-2020). Karabük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde İslam hukuku profesörü olarak görev yapmaktadır (2020). Ebû Hanîfe ve Hanefilik konularında uzmandır. Bu bağlamda İslam hukuk tarihinin Hanefilik özelinde gelişimi, Osmanlı dönemi uygulamaları ve *Mecelle* ile ilgili araştırmaları vardır. Fıkıh usulünde sünnet, Hz. Peygamber'in tasarrufları ve nass kavramı alanında; yine teorik ve tarihi bağlamda fıkıh ilminin konusu, ilkeleri, meseleleri, ilimler tasnifindeki yeri konularında çalışmalar yaptı. Fıkıhın pratik alanıyla ilgili olarak helal yaşam, helal gıda, helal ekonomi ve helal turizm konularında çalışmalar yürütmektedir. NEÜ Helal ve Sağlıklı Gıda Uygulama ve Araştırma Merkezi müdürlüğü (2017-2020) ve TSE Helal Gıda Akademik İstişare Kurulu üyeliği görevlerinde bulundu. Uzmanlık alanı haricinde akademik faaliyet alanı olarak tahkikli metin neşri (*edisyon kritik*) araştırmalarıyla ilgilenmekte, *Tabkik İslami İlimler Araştırma ve Neşir Dergisi* (tahqiq.org) editörlüğünü yürütmektedir. Evli ve iki çocuk babasıdır. Önemli eserleri arasında *İmam Ebû Hanîfe ve Hanefilik* (Hacıveyiszade Vakfı Yayınları, 2019), *İslami Finans Açısından Blokzincir Teknolojisi* (edit kitap, NEÜ Yayınları, 2020) ve Tahkik dergisi sayılabilir. Bilimsel dergilerde birçok makalesi, uluslararası sempozyumlarda birçok bildirisi ve birçok kitap bölüm yazarlığı bulunmaktadır.

Prof. Dr. Mustafa TEKİN

1968 yılında Konya'da doğdu. 1991 tarihinde Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. 1995 tarihinde Din Sosyolojisi bilim dalında "Mevlâna Celâleddin Rûmî'nin Eserlerinde Din ve Toplum" isimli teziyle yüksek lisansını tamamladı. 2003 yılında "Türkiye'de Aydın Kadınlara Göre Din ve Kadın" isimli teziyle doktor oldu. 2004 yılında Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesine Yar-

dımcı Doçent olarak atandı. 2006-2007 öğretim yılı içinde İngiltere’de York Üniversitesi Centre For Women’s Studies’de “A Comparative Study on the Freedom of Women in the Context of Religion-The Cases of Turkey and England” (Din Bağlamında kadın Özgürlüğü Üzerine Karşı_laştırmalı Bir Çalışma-Türkiye ve İngiltere Örnekleri) konusunda doktora sonrası araştırma yaptı. 2009 yılında doçent; 2014 yılında profesör oldu. Halen İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde din sosyolojisi A.B.D. başkanı ve öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Evli ve iki çocuk babası olup Arapça ve İngilizce bilmektedir. Yayımlanmış birçok kitapları, makaleleri; yurtiçi ve yurtdışında sunulmuş bildirileri vardır.

Prof. Dr. Vejdi BİLGİN

1971 yılında Bulgaristan’da doğdu. 1977 yılında Türkiye’ye göç etti. İlk ve ortaokulu Bursa’da, liseyi Ankara’da tamamladı. 1994’te Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nden mezun oldu. Aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde Din Sosyolojisi alanında 1996 yılında yüksek lisansını, 2001 yılında da doktorasını tamamladı. 1995-1998 yılları arasında O.M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde Araştırma Görevlisi olarak çalıştı. 1998 yılından bu yana Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde görev yapmaktadır. 2003-2004 öğretim yılında, Türkmenistan’daki Mahdumkulu Türkmen Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde dersler verdi. 2004’te Yardımcı Doçent, 2008’de Doçent, 2013’te Profesör unvanını aldı. Çalışmaları sosyal değişme, popüler kültür, İslam sosyolojisi, fıkıh-toplum ilişkisi üzerine yoğunlaşmaktadır.

Doç. Dr. Muhammet ÖZDEMİR

2003 yılında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nden, 2005 yılında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretimi yüksek lisans programından, 2012 yılında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri İslam Felsefesi doktora programından mezun oldu. 27 Mart 2018 tarihinde Üniversitelerarası Kurul Başkanlığı tarafından “felsefe doçenti” unvanı verildi. Fenerbahçe Lisesi, Artvin Çoruh Üniversitesi Fen

Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi Felsefe Bölümü gibi kurumlarda çalışmıştır. Hâlen Mersin Üniversitesi İslami İlimler Fakültesinde Öğretim üyesi olarak çalışmaya devam etmektedir. Oryantalizm eleştirileri, postkolonyalizm, çağdaş Batı felsefesi, bilim tarih yazımı, beden felsefeleri, düşünme/düşünce ekonomisi ve İslam felsefesi alanlarında uzmandır. Transhümanizm, posthümanizm ve yaşamın anlamına ilişkin çalışmalarına devam etmektedir. Arapça ve İngilizce bilmektedir.

Doç. Dr. Necmeddin GÜNEY

2003 yılında Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun olmuştur. 2005 yılında aynı fakültede İslam hukuku alanında araştırma görevlisi olarak göreve başlamıştır. İslam Hukuku anabilim dalında 2006'da yüksek lisans tezini, 2013 yılında ise İslam borçlar hukuku konusundaki doktora tezini tamamlamıştır. Doktora çalışması devam ederken Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi'nden (açık öğretim) mezun olmuştur. 2009'da New York'ta bulunan Columbia Üniversitesi'nde bir yıl süreyle ve 2018'de Cidde'de bulunan İslam Kalkınma Bankasına bağlı IRTT'de iki ay süreyle misafir araştırmacı olarak bulunmuştur. 2020 yılında doçent unvanını almıştır. Halen Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku anabilim dalında öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Ayrıca KTO Karatay Üniversitesi İslam İktisadı ve Finans bölümünde misafir öğretim üyesi olarak derslere girmektedir.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	11
--------------	----

I. BÖLÜM

FIKİH USULÜ'NÜ YENİDEN DÜŞÜNMEK

Bir Düşünce ve Hayat Felsefesi Olarak Fıkıh Usulü	
<i>Mustafa TEKİN</i>	15
Yeni Bir Fıkıh Usulü Mümkün ve Gerekli midir?	
<i>Muhammet ÖZDEMİR</i>	47
İctimâi Usul-i Fıkıh -Bir Değerlendirme-	
<i>Mustafa TEKİN</i>	79

II. BÖLÜM

MODERN DÜNYADA FIKİH VE SOSYOLOJİ

Modern Dünyada Fıkıh	
<i>İhsan TOKER</i>	101
Bilgi Sosyolojisi Açısından Dini Bilgiyi Öğrenme ve Tahkikin İki Farklı Yöntemi: Yukarıdan Aşağıya ve Aşağıdan Yukarıya	
<i>Vejdî BİLGİN</i>	131
Şehir ve Fıkıh -Değişim Sosyolojisinde Şehir ve Fıkıh İlişkisi-	
<i>Celâleddin ÇELİK</i>	163

III. BÖLÜM

FIKHİN SOSYAL İÇERİMLERİ

Fıkıh-Sosyoloji İlişkisi Çerçevesinde Şatıb'nin Mekasid Modelinin Tahlili	
<i>Kadir CANATAN</i>	189
Fıkhi Mezheplerin Sosyal Karakteristikleri	
<i>Murat ŞİMŞEK</i>	221
Toplumsal Hayatı Düzenleyen Kurallar ve Fıkıh İlmi	
<i>Necmettin GÜNEY</i>	257

ÖN SÖZ

Fıkıh ilmi, gerek İslam ilimlerinde gerekse geniş Müslüman kesimlerinde merkezi bir konuma sahiptir. Doğrusu ona ortodoksi niteliğini kazandıran nokta, son kertede İslam'ın dünyaya dair tavır alışlarının normatif ilkelerini ürettiği olmasıdır. İslam'ın muhtevi olduğu çok geniş bilgi ve ilimler dizininde onun vizyonunu öne çıkartan konu, yaklaşım ve teoriler olmakla birlikte, nihayetinde bu tartışmaların bir sonuca bağlanarak ilkelere dönüşmesi söz konusu olmaktadır ki, fıkıhın kapsadığı alanın fazlalığı rahatlıkla izlenebilir. Esasen fıkıhın normatifliğin de ötesinde toplum(lar)la etkileşimi bir arka plan ve zemin olarak içermektedir. Öte yandan toplumsal tabakalaşma açısından alt tabakaların bir konu "caizdir/caiz değildir" şeklindeki hükümlere dikkat kesilmeleri, İslam'ın bu tabakalarda neredeyse fıkıhla eşitlendiği sonucuna bizi götürmektedir. Bu, her ne kadar belirli ölçüde pragmatizmi beslese de, neticede Müslümanların dünyaya dair tavır alışlarının meşruiyet adresi fıkıha doğru gitmektedir. Bir anlamda Müslümanların dünyada hareket etmesini temin etmektedir.

Tüm İslam ilimlerinin toplumla kesişme noktaları olmakla birlikte, bunlar içinde fıkıhın hareketinin toplumun nabzı ile birlikte gerçekleştiğini söylemek mümkündür ki, bu durum fıkıh ile sosyoloji arasındaki ilişkiyi vazgeçilmez kılmaktadır. Modern zamanlarda fıkıhi arka plana bakmayan bir sosyoloji ile sosyolojiye sırtını dönmüş bir fıkıhın Müslüman toplumlarda sağlıklı analizler yapamaması dikkat çekicidir. Esasen bu ilişkiyi sadece fıkıh ile sosyoloji arasında değil, diğer İslam ilimleri ile sosyal bilimler arasındaki geniş ontolojik ve epistemolojik aralıkta da konuşmalıyız. Ancak özelden sosyoloji açısından fıkıh analizi öncelik arz ettiği kadar ayrıcalıklı bir yerde de durmaktadır. Bu sebeple elinizdeki edisyon kitap "Fıkıhın Sosyolojik Anatomisi" şeklinde tesmi-

ye edilerek vücut bulmuştur. Daha önce yine aynı yayınevinden yayımlanan “Fıkıh Sosyolojisi isimli eserin bir devamı olması sebebiyle “Fıkıh Sosyolojisi-II” alt başlığı eklenmiştir.

Doğrusu şu iki temel gerçeklik “Fıkıh Sosyolojisi” başlığı ile çalışmaların yapılmasının bizim açımızdan gerekçesidir. Birincisi, fıkıh bütün önemine ve hatta Müslümanların ilgisine rağmen postmodern dünyadaki değişimlere cevap verme bağlamında bir krizdedir. Farklılaşan soru(n)lar karşısında geleneksel müktesebâtını tekrar etmeye devam etmektedir. Bunun karşısında Batı dünyasının yeni teolojisi haline gelen genelde sosyal bilimler, özelde ise sosyoloji ve antropoloji farklı sorunları ontolojik ve epistemolojik içerimleri ile kendi çerçevesi içinden cevaplandırmaya çalışmaktadır. Fakat insanlığın geldiği nokta açısından burada da başka birtakım krizlerin yükseldiği görülmektedir. Tam da böyle bir kesişim noktasında, fıkıh sosyolojisi içinde yaşadığımız durumu anlamlandırabilmek için önemli tartışmalara dikkat çekme hedefindedir. İnşallah çok farklı soru ve problemlerle bu serilerin devam etmesi arzumuzdur.

Oldukça uzun bir zaman önce daha geniş bir çerçevede planlanan bu edisyon kitabın tamamlanmasından memnuniyetimi ifade etmeliyim. Elbette böyle bir çalışma farklı katkılar olmadan gerçekleşemez. Bu bağlamda kitaba farklı makaleleriyle katkıda bulunan yazarlarımıza özverili çalışmalarından dolayı teşekkürlerimi arz ederim. Ayrıca bu tür çalışmalarımızı büyük bir görev aşkıyla yayımlamayı üstlenen Eskiye Yayınları editörü Hüseyin Nazlıyıldın beye teşekkürle birlikte tebriklerimi iletme isterim. Çalışmamızın bilim dünyasına katkılarını dilerken, Yüce Allah’a (cc) bu fırsatları bize sunduğu için şükranlarımı sunarım.

Prof. Dr. Mustafa TEKİN

Editör

Üsküdar 2022